

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Катедра української мови імені проф. Івана Ковалика

Затверджено

на засіданні катедри української мови
імені проф. Івана Ковалика
філологічного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

(протокол № 1 від 28 серпня 2025 р.)

Завідувач катедри З. О. Купчинська

СИЛАБУС

з навчальної дисципліни

**“Історична граматики української мови”,
що викладається в межах ОПШ “Українська мова та література”
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти для здобувачів
зі спеціальності 035 Філологія.**

Спеціалізація 035.01 Українська мова як іноземна

Назва курсу	Історична граматики української мови
Адреса викладання курсу	Львівський національний університет ім. Івана Франка м. Львів, вул. Університетська, 1.
Факультет та кафедра, за якою закріплена дисципліна	Кафедра української мови імені професора Івана Ковалика
Галузь знань, шифр та назва спеціальності	Галузь знань 03 Гуманітарні науки. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.01 Українська мова як іноземна
Викладачі курсу	Купчинська З. О. – доктор філологічних наук, доцент Труш О.М. – кандидат філологічних наук, доцент
Контактна інформація викладачів	kupchynska@gmail.com zoryana.kupchynska@lnu.edu.ua olenka.m.t@gmail.com olena.trush@lnu.edu.ua Головний корпус ЛНУ ім. Івана Франка, ауд. 234 м. Львів, вул. Університетська, 1
Консультації по курсу відбуваються	Консультації в день проведення дисципліни за попередньою домовленістю. Онлайн-консультації за попередньою домовленістю. Для погодження часу онлайн консультації слід писати на електронну пошту викладача.
Сторінка курсу	http://philology.lnu.edu.ua/employee/kupchynska-zoryana https://philology.lnu.edu.ua/course/suchasna-ukrajinska-mova-7
Інформація про курс	Курс “Історична граматики української мови” є дисципліною галузі знань 03 Гуманітарні науки. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.01 Українська мова як іноземна. Ця дисципліна викладається в 3 семестрі в обсязі 3 кредити (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS)
Коротка анотація курсу	<p>Курс історичної граматики української мови призначений для студентів другого року навчання, які спеціалізуються на вивченні української мови як іноземної. Як частина обов'язкової програми цей курс дає студентові знання з історії розвитку звукової системи (фонетики і фонології), граматичної будови (морфології і синтаксису), словотвору, лексики і фразеології; готує до вивчення курсу історії української літературної мови; вчить аналізувати явища, процеси і закономірності розвитку сучасної української мови, усвідомлювати їхню суть. Завдання курсу “Історична граматики української мови” – показати процес виникнення та розвиток української мови, формування її фонетичної і фонологічної систем, граматичної будови – морфології і синтаксису, зміни лексичного складу і фразеології. Історична основа дасть змогу глибоко зрозуміти і науково пояснити явища сучасної української мови.</p> <p>Історична граматики – важливий і необхідний компонент програми професійної філологічної освіти. Вивчаючи цю одну із найскладніших філологічних дисциплін, студенти натрапляють на значні труднощі: фонетичні явища не схожі на сучасні; парадигми відмінювання і дієвідмінювання і кількісно, і формально різняться від уживаних у сучасній мові давні синтаксичні конструкції і засоби зв'язку синтаксичних одиниць нині не властиві українській мові. Окрім того, наука оперує текстами, графіка яких вимагає попередньої підготовки. Саме історична граматики, як важливий і необхідний компонент програми професійної філологічної освіти, дає студентові відповіді на проблемні питання з історії розвитку фонетики, морфології, синтаксису,</p>

	<p>дериватології, лексики.</p>
<p>Мета та цілі курсу</p>	<p>Мета курсу – допомогти студентові засвоїти основні процеси формування і становлення української мови, засвідчити її безперервний історичний розвиток та вдосконалення, з'ясувати взаємодію між окремими структурними мовними явищами, зрозуміти загально-внутрішні і часткові закони мови.</p> <p>Історична граматики має загальнотеоретичні і практичні цілі.</p> <p>Загальнотеоретичні цілі курсу історичної граматики полягають в тому, щоб:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зрозуміти головні процеси виникнення, формування і розвитку української мови; • глибоко осмислити мовні явища; • пізнати дію внутрішніх законів мови; • усвідомити зв'язок між окремими структурними мовними явищами; • зрозуміти мову як суспільне явище. <p>Практичні цілі курсу історичної граматики вбачаємо в тому, що він допоможе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомити факти сучасної української літературної мови, зокрема історію фонологічних чергувань, орфоепічних норм та традиційної орфографії, уживання паралельних форм та ін.; • глибше засвоїти курс історії літературної мови; • осмислено сприймати курс давньої української літератури; • фахово аналізувати мовні явища і засвоювати історичні норми сучасної української мови; • правильно читати і розуміти зміст давніх писемних пам'яток; • пояснювати використання архаїзмів у текстах сучасних творів на історичну тематику.
<p>Література для вивчення дисципліни</p>	<p><i>Основна</i></p> <p>Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й. Історична граматики української мови. – К., 1962.</p> <p>Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. – Ужгород, 1960.</p> <p>Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Тараненко С.П. Історична граматики української мови. – К., 1980.</p> <p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980.</p> <p>Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.</p> <p>Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.</p> <p>Історія української мови: Синтаксис. – К., 1983.</p> <p>Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К., 1983.</p> <p>Коломієць Л.І., Майборода А.В. Історична граматики української мови. Збірник вправ. – К., 1988.</p> <p>Крижанівська О.І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики. – К., 2010.</p> <p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2014.</p> <p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.</p> <p>Павленко Л.П. Історична граматики української мови. – К., 2010.</p> <p><i>Додаткова</i></p> <p>Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник</p>

української мови. – К., 1980.

Булаховський Л.А. Питання походження української мови: Історичний коментар до української мови // Вибр. праці: В 5-и т. – Т.2.– К., 1977. – С. 10 – 25.

Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку // 2 Міжнародний конгрес україністів. – Львів, 1993. – С. 7 – 12.

Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. – К., 1978.

Гумецька Л.Л. Нарист словотворчої системи української актової мови. – К., 1958.

Житецький П.Г. Вибрані праці: Філологія. – К., 1987.

Залеський А.М. Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 55 – 62.

Карпенко Юрій. Коли і як виникла українська мова // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів. – Харків, 1996. – С.75 – 81.

Керницький І.М. Система словозміни в українській мові: На матеріалі пам'яток ХVI ст. – К., 1985.

Коломієць В.Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських мов // Мовознавство. – 1992. – №5. – С. 3 – 11.

Медведєв Ф.П. Вступ до курсу історії української мови. – Харків, 1965.

Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К., 1966.

Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство. – 1997.– №6. – С. 3 – 15; 1998. – № 1.– С. 3 – 13.

Німчук В.В. Про походження українських діалектів // Україна: Наука і культура. – К., 1983. – Вип. 26–28.

Огієнко Іван. Історія української літературної мови. – К., 1999.

Пещак М.М. Історичні писемні пам'ятки як джерело розвитку мовознавчої науки // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 49 – 54.

Півторак Г.П. Проблема східнослов'янської прамови // Мовознавство: Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі україністів / Відп. ред. В. Німчук. – К., 2002. – С. 268 – 272.

Півторак Григорій. Українці: звідки ми і наша мова. – К., 1993.

Півторак Г.П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. – К., 1988.

Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К., 1971.

Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. – К., 1964. – Ч. I; 1970. – Ч. II.

Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. – К., 1983.

Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – К., 1992.

Тараненко О.О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем // Мовознавство. – 1993. – №2. – С. 35 – 38.

Тимченко Є. Курс історії українського язика: Вступ. Фонетика. – К., 1927.

Флаєр Майкл. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – №1. – С. 3 – 10.

Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. – Дніпропетровськ, 1998.

	<p>Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова (з проблем східнослов'янської глотогонії) // II Міжнародний конгрес українців. – Львів, 1993. – С. 54 – 66.</p> <p>George Shevelov. A Historikal Phonology of the Ukrainian Language. – Heidelberg, 1979.</p>
Тривалість курсу	Один семестр (3)
Обсяг курсу	Загальний обсяг 90 годин, у т. ч. 32 години лекційні, 32 години практичних занять і 26 годин самостійної роботи.
Очікувані результати навчання	<p>Студент повинен знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • предмет і завдання історичної граматики української мови, її методологічну основу, джерела розвитку, огляд основних етапів її становлення, відповідну літературу з питань курсу; • проблеми періодизації історії української мови; • теоретичні відомості із графіки, фонетики та граматики староукраїнської мови; • елементи лексикології, дериватології та синтаксису. • уміти: <ul style="list-style-type: none"> • порівнювати фонологічні системи індоєвропейської та праслов'янської мови на різних етапах їх існування; аналізувати зміни в фонологічній системі праслов'янської мови та їх відображення в мові українській; пояснювати сутність закону відкритого складу та з'ясовувати його наслідки в системі голосних і приголосних; виявляти звукові зміни протоукраїнського періоду та розглядати їх історію на фоні інших слов'янських мов. • аналізувати фонологічну систему давньої української мови дописемного періоду; визначати позиції зредукованих голосних та виявляти зміни в системі голосних та приголосних, пов'язані із занепадом зредукованих; розрізняти зміни, пов'язані із занепадом зредукованих, і звукові зміни пізнішого періоду; пояснювати природу специфічних українських мовних особливостей (чергування о з і, чергування о з е після шиплячих та й, поява и на місці слабких зредукованих після р, л, злиття давніх и, у в одному звукові, ствердіння приголосних перед е, и тощо). • аналізувати тенденції формування і розвитку граматичних категорій іменних частин мови (роду, числа і відмінка усіх іменних частин мови, ступенів порівняння прикметника); з'ясовувати зміни граматичних форм іменних частин мови; визначати роль і місце внутрішньомовних і позамовних чинників у розвитку граматичних значень і форм; робити граматичний аналіз іменних частин мови. • аналізувати тенденції формування і розвитку граматичних категорій дієслова (виду, способу, часу, особи, числа); з'ясовувати історію змін в особових і неособових дієслівних формах; визначати генезу та функції прислівника й службових частин мови на різних етапах їх розвитку; здійснювати морфологічний аналіз усіх дієслівних форм, а також прислівників та службових частин мови.
Ключові слова	Аорист, асиміляція, повноголосся, кирилиця, глаголиця, двоїна, депалаталізація, детермінатив, дифтонг, закону відкритого складу, занепад редукованих, імперфект, історичні чергування, класи дієслів, новий ь, носові голосні, основи іменників, палаталізація, перфект, плюсквамперфект, прамова, праслов'янська мова, протетичні приголосні, зредуковані голосні, синхронія, складотворчі звуки, старослов'янська мова, супін, старослов'янська мова.
Формат курсу	Очний, заочний
Теми	* СХЕМА КУРСУ
Підсумковий	Іспит

контроль, форма	
Пререквізити	Курс старослов'янської мови, цикл курсів з фонетики і граматики української мови, української лексикології та діалектології, загального мовознавства.
Навчальні методи та техніки, які будуть використовуватися під час викладання курсу	<p>Історична граMATика української мови передбачає застосування порівняльно-історичного методу, що виявляється в таких прийомах:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зіставляється або паралельно вивчається мовний матеріал, який розглядається в історичному розвитку, з урахуванням змін, що відбуваються в мові. • вивчаються не окремі мовні факти чи явища, а системи їх: у фонології – система фонем, у морфології – системи граматичних форм, їхніх парадигм тощо. • встановлюються системи відповідностей між сучасною українською мовою та староукраїнською у фонетиці, морфології, синтаксисі, лексиці тощо; • визначається відносна хронологія мовних фактів; • реконструюються факти на основі систем відповідностей між спорідненими мовами; • відбираються архаїчні факти, які мають важливе значення для відновлення найдавнішого стану мови. <p>Найважливішою процедурою порівняльно-історичного методу є реконструкція звуків і морфологічних архетипів, яка здійснюється за допомогою встановлення відповідників на всіх рівнях мови.</p>
Необхідне обладнання	Проектор
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду навчальної діяльності)	<p>Оцінювання проводиться за 100-бальною шкалою. Бали нараховуються так:</p> <ul style="list-style-type: none"> • практичні: 20% семестрової оцінки; максимальна кількість балів 20; • модулі: 30 семестрової оцінки; максимальна кількість балів 30; • екзамен: 50% семестрової оцінки. Максимальна кількість балів 50. <p>Підсумкова максимальна кількість балів 100.</p> <p>Академічна доброчесність. Очікується, що студенти будуть дотримуватися академічної доброчесності, тобто самостійно виконувати навчальні вправи та завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання; надавати достовірну інформацію про результати власної навчальної діяльності.</p> <p>Здобувачі вищої освіти повинні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Поважати честь і гідність інших осіб, навіть, якщо їх погляди відрізняються від ваших. • Відповідально ставитись до своїх обов'язків, вчасно та добросовісно виконувати завдання, передбачені навчальними планами. • Активно займатись самостійною роботою, використовуючи методичні посібники, рекомендації викладачів, додатково опрацьовуючи нову літературу, використовуючи всі можливості для отримання необхідних знань. • Ефективно розподіляти час на пошук і вивчення матеріалів, необхідних для отримання якісної освіти. • Чесно та відповідально готуватись до поточного, підсумкового контролю, атестації докладаючи зусиль до своєчасного виконання всіх завдань. • Подавати на оцінювання лише самостійно виконану роботу, що не є запозиченою або переробленою з іншої, виконаної третіми особами. <p>Відвідування занять є важливою складовою навчання. Очікується, що всі студенти відвідають усі практичні заняття курсу. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-</p>

	<p>якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися усіх термінів, визначених для виконання усіх видів письмових робіт, передбачених курсом.</p> <p>Література. Усю літературу, яку студенти не зможуть знайти самостійно, надає викладач виключно в освітніх цілях без права її передачі третім особам. Студентів заохочують до використання також й іншої літератури та джерел, яких немає серед рекомендованих.</p> <p>Політика виставлення балів. Бали, які студент одержить впродовж двох семестрів враховуються при виставленні підсумкової оцінки. При цьому обов'язково враховується присутність на занятті та активність студента під час практичного заняття; недопустимість пропусків та запізнь на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом та іншими мобільними пристроями під час занять з метою, не пов'язаною з навчанням; списування та плагіат; несвоєчасне виконання поставленого завдання і т. ін.</p> <p>Жодні форми порушення академічної доброчесності не толеруються. За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження навчального курсу; відрахування із закладу освіти.</p>
<p>Питання до іспиту</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Предмет і завдання історії української мови, її зв'язок з іншими науковими дисциплінами. • Виникнення і розвиток письма та літературної мови у східних слов'ян. • Основні джерела вивчення української мови. • Найважливіші писемні пам'ятки української мови. • Місце української мови серед інших слов'янських мов. Основні риси української мови. • Походження української мови. Проблема періодизації історії української мови. • Закон відкритого складу і звукові зміни, пов'язані з його дією. • Чергування голосних і приголосних фонем у спільнослов'янській мові. • Пом'якшення приголосних у сполученні з наступним J. • Перша палаталізація задньоязикових приголосних. • Друга палаталізація задньоязикових приголосних. • Третя палаталізація задньоязикових приголосних. • Зміна е в о на початку слова. • Історія носових голосних фонем. • Зміна л на в (ў). • Історія звука Ġ. • Історія губних приголосних. • Історія шиплячих приголосних. • Протетичні приголосні в українській мові. • Зміна о в а в староукраїнській мові. • Перехід о, е в і в староукраїнській мові. • Ствердіння приголосних в українській мові. • Історія першого повноголосся. • Зміна сполучень ор-, ол- перед приголосними на початку слова. • Фонетична система української мови XI-XIII ст. • Історія зредукованих голосних. • Історія другого повноголосся. • Наслідки занепаду зредукованих голосних у системі голосних.

	<ul style="list-style-type: none"> • Наслідки занепаду зредукованих голосних у системі приголосних. • Перехід е в о після шиплячих та Ј. • Історія звука ґ. • Історія етимологічних и (і) та ы. • Історія зредукованих голосних ъ,ь з сонорними р, л у позиції між приголосними. • Наслідки занепаду зредукованих голосних у системі голосних. • Історія порядкових числівників. • Поділ іменників на основи у давній українській мові. • Історія числівників п'ять – дев'ять. • Історія форм іменників 1 відміни. • Історія форм іменників 2 відміни. • Історія форм іменників 3 відміни. • Історія форм іменників 4 відміни. • Історія складних числівників одинадцять – дев'ятнадцять. • Історія форм присвійних займенників. • Історія складних числівників п'ятдесят – вісімдесят, двісті – дев'ятсот. • Історія збірних і дробових числівників. • Історія предметно-особового і зворотного займенників. • Історія форм коротких прикметників. • Історія форм повних прикметників. • Історія вказівних займенників. • Класифікація дієслівних основ. • Історія форм теперішнього часу тематичних дієслів. • Історія форм теперішнього часу атематичних дієслів. • Історія форм аориста. • Історія числівника два. • Історія числівників три і чотири. • Історія числівника сорок. • Історія форм питального займенника хто. • Історія числівника десять. • Історія форм питального займенника що. • Історія форм імперфекта. • Історія форм перфекта. • Історія форм плюсквамперфекта. • Історія форм умовного способу. • Історія форм наказового способу. • Історія форм майбутнього часу. • Історія форм пасивних дієприкметників. • Історія форм активних дієприкметників. • Історія інфінітива і супіна. • Службові частини мови. • Особливості староукраїнського синтаксису.
<p>Опитування</p>	<p>Анкету-оцінку з метою оцінювання якості курсу буде надано по завершенні курсу.</p>

Схема курсу

Тиж. / дата / год.-	Тема, план, короткі тези	Форма діяльності (заняття)	Література	Завдання, год	Термін виконання
	МОДУЛЬ І				
1 т. 09. 2025 2 год.	<p>Вступ</p> <p>1. Предмет і завдання курсу історії української мови як наукової дисципліни, його загальнотеоретичне (пізнавальне) і практичне значення.</p> <p>2. Мовна спорідненість слов'янських народів. Праіндоєвропейська і праслов'янська мови. Місце української мови серед інших слов'янських мов. Різні погляди вчених на походження української мови та термінів "давньоруська мова", "давньоруський період" (П.Житецький, О.Потебня, А.Кримський, І.Огієнко, Л.Булаховський, І.Свенціцький, С.Смаль-Стоцький, П.Ковалів, В.Німчук, Г.Півторак та ін.). Звукові процеси дописемного періоду.</p> <p>3. Предмет історичної фонетики. Проблема періодизації історичної фонетики української мови. Дописемний (доісторичний) і писемний (історичний) етапи у формуванні звукової системи української мови.</p> <p>4. Відбиття фонетичних процесів дописемного етапу в звуковій системі староукраїнської мови раннього періоду.</p>	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматика української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.	Проблема періодизації історії української мови (Ю.Шевельов, О.Горбач, Ю.Карпенко, М.Жовтобрюх, М.Бойчук та ін.). 2 год.	1 т.
1 т. 09. 2025 2 год.	1. Найважливіші моменти з історії розвитку історичної граматики української мови. Внесок українських учених у вивчення історії української мови (М.Максимовича, О.Потебні, П.Житецького, К.Михальчука, А.Кримського, Л.Булаховського, І.Свенціцького, М.Грунського, П.Коваліва, М.Жовтобрюха, С.Бевзенка, С.Самійленка, Л.Гумецької, І.Керницького, В.Німчука, В.Русанівського та ін.).	практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.	Питання про виникнення і літературної мови у східних слов'ян. Розвиток письменства у Київській державі. 2 год.	1 т.

	<p>2. Основні джерела вивчення історії української мови (сучасна українська мова в її діалектах та літературній формі, писемні пам'ятки, свідчення споріднених мов, лексичні запозичення східнослов'янських мов і зі східнослов'янських до інших, топонімія, письмові свідчення іноземних джерел). Формування системи вокалізму і системи консонантизму.</p>			
<p>2 т. 09. 2025 2 год.</p>	<p>1. Процеси, спільні для всіх слов'янських мов або властиві лише мові східних слов'ян чи окремим діалектам:</p> <ul style="list-style-type: none"> • палаталізації задньоязикових г, к, х, • пом'якшення приголосних у сполученні з й, • поява вставного л після губних, • структура складу (закон відкритого складу, • переміщення приголосних на межі складу, поява носових голосних, чергування голосних і приголосних); • розвиток повноголосся, умови його творення. <p>2. Звукові зміни на українському ґрунті. Звукові зміни давньоукраїнської мови писемного періоду (XI–XIII ст.). Система голосних. Голосні повного творення і зредуковані. Система приголосних. Приголосні тверді, напівпом'якшені й м'які.</p>	лекція	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.</p>	2 т.
<p>2 т. 09. 2025 2 год.</p>	<p>Палаталізації задньоязикових г, к, х. Пом'якшення приголосних у сполученні з ж. Повноголосся. Чергування голосних і приголосних</p>	практичне заняття	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.</p>	2 т.
<p>3 т. 09. 2025 2 год.</p>	<p>Історія зредукованих голосних ь, ь. Позиції і рефлекси зредукованих ь, ь. Занепад їх у слабкій позиції і зміна в о, е у сильній позиції. Випадки відхилень від цієї закономірності, пояснення відхилень. Наслідки занепаду зредукованих ь, ь у системі голосних (зменшення кількості голосних фонем, зменшення кількості диференціальних ознак у системі голосних фонем, розширення функціональної ролі голосних</p>	лекція	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.</p>	3 т.

	фонем о, е, припинення дії закону відкритого складу, скорочення кількості складів у слові, виникнення закритих складів, чергування о, е з нулем звука, поява вставних о, е, подовження голосних, зміна и(і) на ы, розвиток приставного (і) та рідше – о, поява нових дифтонгів).				
3 т. 09. 2025 2 год.	Позиції і рефлекси зредукованих ь, ь. Етимологічні та секундарні о, е. Вставні о, е.	практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		3 т.
4 т. 09. 2025 2 год.	Наслідки занепаду зредукованих ь, ь у системі приголосних (поява нових груп приголосних, спрощення в групах приголосних, втрата звука л, вставні приголосні д, т, асиміляція і дисиміляція приголосних, подовження палаталізованих приголосних внаслідок асиміляції звука й, депалаталізація приголосних, пом'якшення [с] у складі прикметникового суфікса -ск- (із -ьск), втрата дзвінкості кінцевими приголосними, зміна [л] на [в]. Сполуки зредукованих голосних з плавними приголосними р, л. Пізніші фонетичні зміни в українській мові. Перехід етимологічних о, е в і шляхом подовження і дифтонгізації, відсутність такого чергування у низці слів, зумовлена додатковими умовами (наголосом, впливом аналогії, походженням слів, словотвором та ін.). Пізні фонетичні зміни в староукраїнській мові.	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.	Історія ь, ь після плавних перед приголосними. Зміна їх в ро, ло та ри, ли, інші їхні рефлекси в діалектах української мови. 2 год.	4 т.
4 т. 09. 2025 2 год.	Перехід етимологічних о, е в і Асиміляція і дисиміляція приголосних, подовження палаталізованих приголосних внаслідок асиміляції звука й. Історія етимологічних и(і) та ы. Історія шиплячих звуків та звука [ц]. Перехід (лабіалізація) е в о після шиплячих та й. Причини відсутності такого переходу. Протетичні приголосні [в], [г], [й]. Умови їх появи.	практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.	Ствердіння колишніх напівм'яких і м'яких приголосних. Хронологія цих явищ. Ствердіння приголосних перед е та и. Історія губних приголосних. Поява звука [ф],	4 т.

				африката [дж], [дз]. Приголосний [г]. Час його фіксації в українських пам'ятках. Ствердіння м'якого приголосного р'. Зміна о в а, зближення голосних [о] і [у], втрата початкових ненаголошених голосних [і], [о], [а], [ie]. 4 год.	
	МОДУЛЬ II				
5 т. 10. 2025 2 год.	Предмет і завдання історичної морфології. Характеристика частин мови та їхнє формування у староукраїнський період. <i>Іменник</i> . Граматичні категорії іменників (рід, число, відмінок, категорія істот-неістот). Зміна роду деяких іменників. Вагання в граматичному роді. Занепад двоїни і залишки її в українських говорах та в окремих словах сучасної української літературної мови. Багатотипність відмінювання іменників у давній українській мові. Поділ іменників за основами. Процеси змішування давніх основ у давніх писемних пам'ятках. Витворення сучасних відмін іменників української мови.	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.	Загальна характеристика морфологічної будови староукраїнської мови на час появи найдавніших писемних пам'яток. Зв'язок фонетичних змін із змінами в галузі морфологічної будови мови, чергування, успадковані від дописемної епохи. 2 год.	5 т.
5 т. 10. 2025 2 год.	Характеристика граматичних категорій іменників Визначення основ іменників.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		5 т.
6 т. 10. 2025 2 год.	Формування I відміни іменників та історія їх відмінкових закінчень. Формування II відміни іменників та історія їх відмінкових закінчень.	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.		6 т.
6 т. 10. 2025 2 год.	Відмінювання іменників різних основ.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		6 т.

7 т. 10. 2025 2 год.	Формування III і IV відмін іменників та історія їх відмінкових закінчень.	лекція	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		7 т.
7 т. 10. 2025 2 год.	Відмінювання іменників різних основ.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		7 т.
8 т. 10. 2025 2 год.	<i>Займенник.</i> Історія особових і зворотного займенників. Уживання енклітичних форм займенників. Історія форм предметно-особового займенника. Історія форм неособових, родових і неродових займенників (вказівних, присвійних, означальних, неозначених, заперечних, питальних).	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.	Займенник. Система відмінювання і словотвору займенників на час появи письменства. 2 год.	8 т.
8 т. 10. 2025 2 год.	Відмінювання займенників. Визначення їхніх розрядів.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		8 т.
9 т. 11. 2025 2 год.	<i>Числівник.</i> Його виникнення та історичний розвиток. Словотвір власне кількісних числівників. Словотвір дробових і збірних числівників. Словотвір порядкових числівників. Історія форм простих і складених числівників. Причини наявності паралельних відмінкових форм. Історія форм дробових і збірних числівників. Історія форм порядкових числівників.	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.	Числівник. Загальні відомості про числівник. 4 год.	9 т.
9 т. 11. 2025 2 год.	Відмінювання числівників. Визначення їхніх розрядів.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		9 т.
10 т. 11. 2025 2 год.	<i>Прикметник.</i> Загальні відомості. Словотвір прикметників. Найпродуктивніші суфікси і префікси в українській мові киеворуського періоду, використовувани при утворенні відносних, присвійних і якісних прикметників. Короткі (нечленні, іменні) прикметники	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.	Шляхи утворення прикметника як окремої частини мови зі своїми специфічними словотвірними, граматичними і семантичними показниками. О.Потебня,	10 т.

	<p>та їхня історія, відмінювання і вживання.</p> <p>Повні (членні, займенникові) форми прикметників. Особливості розвитку повних прикметників у староукраїнській мові, їх відмінювання. Утворення стягнених форм прикметників. Збереження нестягнених форм у діалектах та фольклорі. Заміна двоїни формами множини. Втрата категорії роду в множині.</p> <p>Ступені порівняння прикметників, історія їхніх форм у спільнослов'янській та староукраїнській мовах.</p>			Ф.Міклошич про виникнення прикметників 2 год.	
10 т. 11. 2025 2 год.	Відмінювання прикметників. Творення ступенів порівняння прикметників.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		10 т.
	МОДУЛЬ III				
11 т. 11. 2025 2 год.	<p><i>Дієслово.</i> Загальні відомості про дієслово. Головні граматичні категорії дієслова (вид, стан, спосіб, особа, час, число, перехідність/неперехідність), історія їхнього розвитку. Основи дієслів. Класи дієслів (інфінітива і теперішнього часу).</p> <p>Історія форм теперішнього часу. Особові форми тематичних і атематичних дієслів. Втрата -ть у 3-ій ос. одн. дієслів I-III класів, збереження -ть у 3-ій ос. одн. дієслів IV класу.</p>	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.		11 т.
11 т. 11. 2025 2 год.	Основи дієслів. Класи дієслів (інфінітива і теперішнього часу).	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		11 т.
12 т. 11. 2025 2 год.	Історія форм минулих часів. Значення, спосіб творення, специфічні особливості аориста, імперфекта, перфекта, плюсквамперфекта. Поступові зміни у системі форм минулих часів дієслова. Занепад аориста та імперфекта, причини цього занепаду. Залишки аориста у південно-західних говорах. Зміна форм перфекта і плюсквамперфекта, утворення сучасних форм минулого часу.	лекція	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2014.		12 т.

	Залишки форм перфекта у південно-західних говорах. Формування сучасних форм давноминулого часу.				
12 т. 11. 2025 2 год.	Дієвідмінювання дієслів.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		12 т.
13 т. 12. 2025 2 год.	Історія форм майбутнього часу. Проста і складена форми майбутнього часу. Відмежування простої форми майбутнього часу від форм теперішнього часу у зв'язку з розвитком категорії виду. Історія форм шігшп ехасшт. Їого залишки у південно-західних говорах. Майбутній час недоконаного виду з допоміжним дієсловом бути. Перетворення майбутнього часу з допоміжним дієсловом яти (йму, имешь, иметь та ін.) на складену форму сучасної української мови. Історія умовного способу. Залишки старої форми умовного способу в південно-західних говорах. Форми наказового способу тематичних і атематичних дієслів та їхня історія. Інфінітив, супін та їхня історія. Дієприкметник. Історія нечленних та членних дієприкметників. Історія активних і пасивних дієприкметників теперішнього і минулого часів. Утворення безособових форм на -но, -то. Виникнення і утворення категорії дієприслівників.	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.		13 т.
13 т. 12. 2025 2 год.	Дієвідмінювання дієслів. Морфологічний розбір дієслова.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		13 т.
14 т. 12. 2025 2	<i>Прислівник.</i> Первинні і вторинні прислівники. Відзайменникові прислівники. Відіменні прислівники (прислівники іменникового	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови:	Прислівник. Загальні відомості про прислівники (їх виникнення, словотвірна структура,	14 т.

год.	походження, прислівники прикметникового походження, відчислівникові прислівники). Віддієслівні прислівники. Прислівники, утворені способом редуплікації, об'єднання різних форм слова, близькозначних слів, також антонімів.		Морфологія. – К., 1978.	взаємозв'язок з іншими категоріями слів, тривалий історичний шлях розвитку). 2 год.	
14 т. 12. 2025 2 год.	Морфологічний розбір слів.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		14 т.
15 т. 12. 2025 2 год.	<i>Службові слова.</i> Виникнення і формування первинних і вторинних (похідних) прийменників, первинних і вторинних (похідних), а також простих, складних і складених сполучників, первинних і вторинних, словотворчих і формотворчих часток. <i>Вигуки.</i> Виникнення вигуків і звуконаслідувань.	лекція	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.		15 т.
15 т. 12. 2025 2 год.	Морфологічний розбір слів.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		15 т.
16 т. 12. 2025 2 год.	Предмет і завдання історичного синтаксису. Просте речення у староукраїнській мові. Головні типи простих речень. Будова простих розповідних речень. Засоби оформлення питальних речень. Особливості вираження заперечення у простих реченнях. Просте двоскладне речення. Головні члени речення. Засоби вираження простого і складеного дієслівного присудка. Складені іменні присудки з іменниками, прикметниками, дієприкметниками, займенниками, числівниками.	лекція	Історія української мови: Синтаксис. – К., 1983.	Загальна характеристика синтаксичної будови староукраїнської мови раннього та інших періодів порівняно з сучасною українською мовою. 2 год.	16 т.

	<p>Зв'язок присудка з підметом.</p> <p>Конструкції з атрибутивним, об'єктивним та іншими значеннями.</p> <p>Односкладні речення: означено-особові, неозначено-особові, безособові, номінативні. Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами, вставними словами і відокремленими зворотами. Речення з давальним самостійним.</p> <p>Розвиток складного речення. Безсполучникові та сполучникові складні речення. Складносурядні та складнопідрядні речення.</p>				
16 т. 12. 2025 2 год.	Аналіз речень.	Практичне заняття	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.		16 т.